

РЕЦЕНЗІЯ
*на дисертацію Потоцького Мирослава Михайловича
«Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального
правопорушення», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»*

Актуальність теми дослідження. Право людини на свободу та особисту недоторканність є цінним у демократичному суспільстві та захищається міжнародним та національним кримінальним процесуальним законодавством. Кримінальне процесуальне затримання застосовується для досягнення дієвості відповідного етапу кримінального провадження. Внаслідок застосування затримання до особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, її правове становище може суттєво погіршуватись.

Саме для унеможливлення зловживань та зниження ризиків свавілля норми КПК України у частині правового регулювання затримання повинні бути детально прописані та відповідати вимозі якості закону. Недоліки правового регулювання здійснення затримання у кримінальному провадженні негативно впливають як на діяльність органів досудового розслідування, так і на рівень забезпечення прав і свобод затримуваних осіб.

Слід також додати, що від «якості» здійснення затримання особи може залежати динаміка та перспектива усього досудового розслідування. Саме тому, деталізованість і прогнозованість норм, які регулюють затримання, однозначність розуміння практичними працівниками сутності даного заходу примусу та окремих його аспектів є запорукою запровадження ефективної «моделі» затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Про актуальність теми дисертації М.М. Потоцького свідчить також те, що дослідження здійснено відповідно до положень Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (у частині встановлення строків затримання неповнолітніх осіб у кримінальному

провадженні), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1027-р від 18 грудня 2018 року, Національної стратегії у сфері прав людини (у частині запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність), затвердженої Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року, пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21, реформи правоохоронної системи Стратегії сталого розвитку «України – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 (с. 17).

Обґрунтованість наукових результатів та законодавчих пропозицій обумовлюється правильним вибором та використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, що зумовлені метою та завданнями дисертаційного дослідження.

Під час дисертаційного дослідження застосувалися історико-правовий, формально-логічний, порівняльно-правовий, системно-структурний, структурно-функціональний, соціологічний та статистичний методи. Комплексний підхід до використання вказаних методів дав можливість провести системне дослідження затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та одержання обґрунтованих наукових положень, висновків та пропозицій.

Достовірність наукових результатів, висновків та пропозицій дисертаційної роботи визначається нормативно-правовою, теоретичною та емпіричною базою дисертаційного дослідження, зокрема автором опрацьовано достатню кількість літературних джерел, а також використано емпіричні дані: результати анкетування 161 слідчого і дізнавача, 134

працівників патрульної поліції, 65 адвокатів у кримінальних провадженнях протягом 2020-2021 років, рішення національних судів, рішення Європейського суду з прав людини, а також власний досвід практичної роботи автора, набутий в органах Національної поліції (с. 19).

Новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є однією з перших у науці кримінального процесу науковою роботою, що присвячена комплексному дослідженню затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Низка визначених автором положень, що винесені на захист відповідають ознакам наукової новизни. Зокрема, дисертантом уперше визначено, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення – це короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, який реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем; обґрунтовано, що ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення – це здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження (с. 20-21).

Автором удосконалено теоретичні положення стосовно розширення кола осіб, до яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання. Запропоновано регламентувати механізм виняткового затримання очевидців («потенційних» свідків) кримінального правопорушення, що може реалізовуватися за наявності протидії з'ясуванню обставин на місці події; надано пропозиції щодо медичного огляду

затриманих осіб за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Визначено необхідність унормування обов'язкового медичного огляду затриманої особи за наявності у неї видимих тілесних ушкоджень. У такому випадку затримана особи повинна негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду (с. 22).

– Дисертантом зроблено ряд положень, що заслуговують на позитивну оцінку. Такими є положення про використання стандартів переконання під час кримінального процесуального затримання. Наголошено, що застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості (с.108); наукові погляди стосовно меж застосування примусу під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Констатовано, що у ході затримання може визнаватися законним (правомірним) завдання особі тілесних ушкоджень та позбавлення її життя (с. 204-205).

Теоретичні положення, наукові розробки, висновки та пропозиції викладені логічно та послідовно. Стель їх викладу сприяє доступності, легкості сприйняття та здійснення об'єктивної оцінки отриманих дисертантом наукових результатів стосовно затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Основні наукові результати, положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що викладені у дисертаційному дослідженні, відображені у 14 наукових публікаціях, з них 6 статей – у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 підрозділ у колективній монографії, 1 стаття – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу з наукового напрямку «Право», 6 тез доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та науково-практичних семінарів. Вивчення змісту дисертації та аналіз праць

автора за темою дисертаційного дослідження, дозволяє засвідчити, що основні наукові результати наукової роботи досить повно відображені у публікаціях здобувача за темою дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у: у науково-дослідній сфері – під час подальшої теоретичної розробки проблем затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; у законотворчому процесі – при удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині правової регламентації кримінального процесуального затримання; у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; у навчально-методичній діяльності – при викладанні навчальних дисциплін кримінального процесуального профілю та підготовці навчально-методичних матеріалів (с. 22-23).

Зміст та оформлення дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 275 сторінок, з них основний текст – 210 сторінок, список використаних джерел (254 найменування) – 30 сторінок, додатки – 20 сторінок.

Системно та структурно логічно визначений план дисертаційної роботи дозволив здобувачу комплексно та ґрунтовно опрацювати проблемні питання затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

У вступі зазначено обґрунтування вибору теми дослідження, її актуальність, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання дослідження, об'єкт, предмет та методи дисертаційної роботи; сформульовано наукову новизну та визначено практичне значення одержаних результатів, висвітлено інформацію про апробацію результатів дисертації, дані про відображення у публікаціях основних результатів дисертаційного дослідження, визначено структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 «Сутність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» дисертантом досліджено історичні етапи становлення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 25-37); поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 38-67); функціональне призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 68-84).

У результаті дослідження генези теоретичних уявлень і законодавства щодо неповнолітнього підозрюваного дисертантом виокремлено такі історичні періоди розвитку правового положення вказаного учасника кримінального провадження: давній (до 1864 р.), дореволюційний (1864-1917 рр.), радянський (1917-1991 рр.), перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012-2021 рр.), майбутній (2021 р.-...) (с. 85).

Позитивно слід оцінити підсумок здобувача про те, що на сучасному етапі розвитку (2012-2021 рр.), поряд з загальними підставами затримання, що застосовуються з урахуванням вимог «безпосередності» та «щойності», вводяться у законодавство виключення, які надають право службовим особам застосовувати затримання в обхід загальних правил в окремих випадках. Цінним виглядає законодавче визначення моменту затримання, процесуального порядку «громадського» затримання, закріплення можливості здійснити затримання уповноваженими службовими особами, впровадження у порядок фіксування (реєстрації) затримання окремих аспектів позаанкетної фіксації (с. 37).

Не можна не погодитись з автором у тому, що ознаками затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: законність примусу, спрямованість на забезпечення належної поведінки, обмеження права на свободу, уповноважені та не уповноважені суб'єкти застосування, обмеженість тривалості, незалежність від суворості санкції, анкетна та позаанкетна фіксація, прокурорський нагляд, судовий контроль (с. 67).

На підставі виокремлених ознак автором вдало сформульовано поняття затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення це короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь якого кримінального правопорушення (незалежно від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем (с. 67).

Цікавим є розгляд функціонального призначення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення шляхом виділення таких функцій: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу; превентивна функція. Наведений перелік функцій кримінального процесуального затримання автор не вважає вичерпним (с. 84).

У розділі 2 «Правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» автором розкрито питання загальних та спеціальних правил затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 87-145).

Здобувачем слушно зазначається, що загальні правила реалізуються при «класичному» затриманні, тобто відповідають загальній концепції інституту затримання та використовуються у більшості видів кримінальних процесуальних затримань. Спеціальні правила застосовуються щодо окремих виняткових видів затримань особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Загальними правилами затримання особи за підозрою у

вчиненні кримінального правопорушення на думку автора є: уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування; роз'яснення та забезпечення процесуальних прав; протокольна форма фіксації; затримання з дотриманням вимоги «безпосередність»; короткостроковість; прокурорський нагляд; судовий контроль (с. 145).

На підставі дослідження питання судового контролю за перевіркою законності кримінального процесуального затримання, автор вказує, що такий контроль має включати як вимогу «автоматичності» («обов'язковості»), так і «негайності». Тобто такий контроль повинен здійснюватися швидко і оперативно незалежно від волі затриманої особи або інших осіб. Запровадження автоматичного та негайного судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення забезпечить дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Тому недопустимим є відтягування судового контролю за перевіркою законності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення на час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (с. 125).

На підставі аналізу наукової літератури та чинного законодавства дисертант виокремлює спеціальні правила затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: затримання поза вимогою «безпосередність»; спеціальний суб'єкт затримання, який обумовлений територією його застосування; спеціальна згода на затримання окремої категорії осіб; необхідний ступінь тяжкості злочину для затримання неповнолітніх; зменшення часових меж для затримання неповнолітніх; збільшення часових меж для превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану; заміна судового контролю на прокурорський контроль щодо превентивного затримання та затримання в умовах воєнного стану (с. 146).

Дисертант правильно, на погляд опонента, констатує, що застосування конкретного стандарту переконання щодо реалізації затримання за підозрою

у вчиненні кримінального правопорушення залежить від обставини часу та раптовості. Якщо правопорушення скоєно щойно (на очах; у присутності уповноваженої службової особи), то при затриманні найнижчий стандарт «обґрунтована підозра» може використовуватися як не уповноваженими (цивільними) особами, так і уповноваженими службовими особами. У випадку, коли втрачено параметр «щойності», то стандарт «обґрунтована підозра» є достатнім для не уповноважених осіб («об'єктивних спостерігачів»). Тоді як співробітники правоохоронних органів додатково ще будуть користуватися фаховими знаннями та професійним досвідом, що охоплюється стандартом «достатня підстава» (с. 108).

У розділі 3 «Ефективність затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» дисертантом досліджено поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 147-167) та напрями підвищення ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (с. 168-216).

Автор вірно зазначає, що ознаками ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є: оперативність досягнення мети; легальність на підставі якісного закону; короткостроковість обмеження права на свободу. (с. 217).

Позитивно слід оцінити визначення поняття ефективності затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як здатність затримання у легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, оперативно досягнути мети щодо гарантування належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження (с. 167-168).

Цінним для удосконалення кримінального процесуального закону у частині затримання особи є висновок автора про те, що потребує подальшого удосконалення правова регламентація позаанкетної фіксації затримання

особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Недосконалість норм КПК України у цій частині правового регулювання негативно впливає на ефективність кримінального процесуального затримання (с. 180).

Слушним та закономірним є положення дисертанта про те, що при наявності на тілі затриманої особи видимих тілесних ушкоджень така особа підлягає обов'язковому медичному огляду. У такому випадку затримана особа має негайно доставлятися до найближчого медичного закладу для проведення огляду (с. 219).

Позитивно варто відмітити тезу про те, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є кримінальним процесуальним гібридом застосування примусу та отримання необхідної інформації на первісному етапі розслідування. Фактично процедура кримінального процесуального затримання, окрім примусових дій охоплює гібридні елементи обшуку, освідкування та відібрання пояснень (с. 215).

У тексті дисертації здобувач вдало використовує узагальнені результати проведеного опитування 161 слідчого і дізнавача, 134 працівників патрульної поліції, 65 адвокатів у кримінальних провадженнях.

Дисертаційна робота містить 11 додатків на 20 сторінках, що включають узагальнені дані опитування адвокатів, слідчих та прокурорів, акти впровадження результатів дисертаційного дослідження, пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації.

Список використаних джерел містить 254 найменування, що також обумовило якість проведеного дослідження, глибину занурення автора в тему дослідження.

Під час ретельного опрацювання змісту дисертаційної роботи текстових запозичень без посилання на джерело не виявлено.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження М.М. Потоцького, слід вказати, що деякі положення дисертації потребують роз'яснення та можуть стати підґрунтям для дискусії під час публічного захисту. Такими є наступні положеннями дисертаційної роботи.

1. Підтримуючи в цілому ідею дисертанта про розширення кола осіб, до яких може застосовуватись кримінальне процесуальне затримання, виглядає спірною та недостатньо обґрунтованою пропозиція щодо можливості затримання очевидців на місці події у разі наявності протидії з їх боку. Дані положення потребують додаткового роз'яснення під час захисту дисертаційної роботи.

2. Пропонуючи запровадження обов'язкової процедури медичного огляду затриманої особи, при наявності у останньої, на момент затримання, видимих тілесних ушкоджень, автор не конкретизував алгоритм дій щодо поводження з затриманою особою у такій ситуації (с. 215).

Уявляється, що автору необхідно було більш чітко визначитись із наступним: затриману особу необхідно доставити до медичного закладу чи можливо краще медичного працівника доставляти до місця затримання.

Також вбачається, що у рамках даної пропозиції не зайвим буде поміркувати над граничними строками огляду медичним працівником затриманої особи у разі наявності у останньої видимих тілесних ушкоджень.

3. У підрозділі 3.2. правило «затримання з дотриманням вимоги «безпосередність» - включено до загальних правил здійснення затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Така думка є слушною. Однак, у висновках до розділу 1 надано визначення поняття «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення», яке розкрито як короткостроковий захід законного примусу, що спрямований на забезпечення належної поведінки, реалізується представниками держави та цивільними особами шляхом обмеження права на свободу за наявності підозри щодо скоєння будь якого кримінального правопорушення (незалежно

від суворості санкції), підлягає обов'язковій анкетній чи позаанкетній фіксації та забезпечується прокурорським наглядом і судовим контролем.

Дане визначення не містить у собі згадку про ознаку «безпосередності реалізації» затримання особи у кримінальному провадженні, хоча окремі елементи такої ознаки включені до одного з загальних правил здійснення кримінального процесуального затримання. Потребує роз'яснення позиція дисертанта щодо невключення правила «безпосередності» до поняття «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення».

4. Одним з загальних правил затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є уповноважені та неуповноважені суб'єкти застосування. Кого конкретно автор має на увазі під неуповноваженими суб'єктами. Якщо мова йде про цивільних осіб, то право на затримання їм надано відповідними положеннями ст. 207 КПК України. Даний аспект потребує додаткового уточнення та роз'яснення.

Слід, проте зазначити, що наведені зауваження мають формальний і дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження М.М. Потоцького.

Дисертація Потоцького Мирослава Михайловича «Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеним монографічним дослідженням, у якому повно і всебічно вирішені поставлені перед ним завдання, що мають значення для теорії та практики кримінального процесу. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759) «Про затвердження вимог до

оформлення дисертації», та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), освітньо-науковій програмі «Право» ДонДУВС, а її автор Потоцький Мирослав Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право» на основі публічного захисту.

**Рецензент –
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
30 вересня 2022 року**

Д.О. Пилипенко

Підпис завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Пилипенка Дмитра, засвідчую

Старший діловод ВДСД

Катерина ГОЛЯК